

verbum habet sakala!

1974

TOIMETUS:

A. J. Anderson, I. Arens, H. Meret, E. Mägi, P. Reets, J. Remelgas, P. Saar, T. Uutma, A. Vallas.

Kaane kujundanud Peeter Sepp

Printed in Sweden

Arostryck Uppsala 1974

VERBUM HABET SAKALA

Korp! Sakala koguteos

KORP! SAKALA NEW YORK — STOKHOLM — TORONTO

1974

Kaukaasia Eesti asundused Vene kodusõja keerises

HARALD KIKAS ja JÜRI REMMELGAS

Enne surma valmis H. Kikas'el käsikiri Kaukaasia eesti asunduste elust ja kannatustest Vene kodusõja ajal. H.K. oli kasutanud "Vene Revolutsiooni Arhiivi" dokumente, mis ilmusid Berliinis 1922 ja edaspidi, kuid mille allikate piiratus ei võimaldanud käsitleda ainet vajaliku ulatusega ja ülevaatlikkusega. Sellepärast oli vaja H.K. artiklit täiendada uuemate andmetega. Hea ülevaate annab Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetistes 22/4 1973. a. ilmunud L. Võime artikkel "Eesti asunikud võitluses nõukogude võimu eest Kaukaasias Musta mere rannikul (1918—1920)". Sellest paratamatult bolshevistlikku dialektikat ja ühekülgset kõrvaldades võimaldus saada enam-vähem selge pilt eesti asunike selleaegsest poliitilisest hoiakust ja võitlustest oma püsimise ja omandatud kultuuriliste tõekspidamiste eest. H. Kikase artiklit täiendas andmetega Jüri Rimmelgas.

Möödunud sajandi kuuekümnendi lõpul ja seismekümnendi algas suuremaulatuslik väljaränd Eestist Volga-aladele ja Krimmi. Osa väljarändajaid siirdus ka Kaukaasiasse Musta mere rannikule, kuhu Samaarast edasirännanud eestlased 1882. a. olid loonud asunduse.

Aastatel 1884—1886 rajatud eesti asunduste hulgas oli suuremaid Uus-Estonia Karsi lähedal, mis 1920. a. läks Türgi alla ja mille eestlastest osa on nüüd siirdunud perekondadega Saksamaale, Alam- ja Ülem-Linda asundused Suhhumi lähedal, Salme ja Sulevi praeguse Adleri lähedal ja Eesti Rohuaed Romanovskis, viimasel ajal N. Liidus tuntuks saanud suvituslinna Krasnaja Poljana lähedal.

Asumisaastate algul olid elamistingimused Kaukaasias väga raske. Troopikahaigused, eestlastele tundmatud maaviljelusviisid, rahu puudus, riigiametnike omavoli ja korrupsioon olid nendeks teguriteks, mis sundisid paljusid saabunuist otsima uusi asupaiku või kodumaale tagasi pöörduma. Nii näiteks pöördus aa. 1886—1887 Salme asundusest Eestisse tagasi 13 perekonda. Kohalejäänuid siirus enamik tööle ümberkaudsetesse linnadesse ja mõisa-

tesse, et koguda raha majapidamise alustamiseks. Asunduste majanduslik olund hakkas paranema alles üheksakümnendi teisel poolel, mil alustati kuurortide loomisega Musta mere rannikule, kuhu eesti asundused turustasid oma saadusi. Asula, kuhu eestlased olid kanda kinnitanud, oli aga varutud ainult suurvenelastele. Musta mere kubermangus oli vaid suurvenelastel õigus end sisse kirjutada ja maid omandada. Sellekohase seaduse alusel anti igale meeshingele õigus 3 tiinu põllunduseks kohase maa harimiseks. Eestlaste kohta, kes enne selle seaduse kehtimist — enne 31. märtsit 1897. a. — olid asunud Musta mere äärde, see seadus kitsendavalt ei mõjunud. Neid eestlasi nimetati selgeteks. Passimeesteks ja kotlasteks nimetati neid, kes igal aastal 31. detsembriks pidid maksma vallamaksu Eesti- ja Liivimaa valdadele, kus nad olid hingekirjas, kuna nad olid saabunud asualadele pärast 31. märtsi 1897. a. seaduse kehtimist, mis võttis neilt õiguse maaomandi saamiseks. Passimehed ja kotlased (sõnast kott, millega samastati nende rändamisviise paremate elamisvõimaluste otsinguil) leidsid enamikus ülalpidamist ja teenimisvõimalusi käsitöölistena, kotlased aga enamikus sulaste ja teenijatena. Kuid aegapidi saavutasid ka passimehed ja kotlased parema elujärje, otsid endile krundid ja ehitasid nendele majad.

Musta mere kuurortide väljaehitamisega elavnes majanduselu ja eestlased tegutsesid ka ärialal, ostes-müües suvilate krunte. Töökate ja püüdlike põllumeestena suurendasid eestlased aastast aastasse oma tootlust, ei müünud enam oma saadusi üksnes kodus, vaid rohkel hulgal ka Krasnaja Poljana turul. Esimesele Maailmasõjale eelnenud ja selle ajal olid eriti Salme ja Sulevi asundused tuntud oma müügile toimetatud saaduste hulga poolest ja Jermolovskis oli eestlastel isegi oma turg "estonskij bazari" nime all. Selle käive tõusis kuni 100.000 rublani aastas (1916. a. statistiliste andmete järgi). Asundused elasid jõukalt, asutati emakeelseid koole, laulukoore, telliti kodumaalt emakeelset kirjandust, ehitati seltsimaju ja rajati raamatukogusid ja võeti oma kooridega osa ka Narvas 1912. a. korraldatud asunduste laulupeost.

1917. a. märtsi-revolutsioon ei toonud erilisi muudatusi asunduste sotsiaalses olukorras ega administratsioonis. Omandiõiguse austamisest läbi imbinud asunike hulgas polnud märgata mingit radikaalsusele või bolševismile kaldumist, kuna asunike sotsiaalne nivoo oli ühtlane ega esinenud eriti jõukaid ega ka vaeseid. Märtsi-revolutsioon tähendas eestlastele esijones tsaari-vene marõhumise all kannatas eriti Kaukaasia mitte-veneline ja palju-rahvusline ühiskond.

Kuid 1918. a. varakevadel tekkisid Musta mere rannikul komp-
litseeritud sõjalised olusuhted. Sakslased olid vallutanud Ukraina,
kes oli end iseseisvaks kuulutanud ja sellest õhutatuna tekkisid
separatistlikud liikumised Kubani ja Doni kasakkonnas, kelle raa-
dad või valitsused alustasid relvastatud vastuhakku bolševike või-
mule. Musta mere rannikul oli ka Gruusia kuulutanud end iseseis-
vaks ja Gruusia väed vallutasid 1918. a. mais Abhaasia.

Nõukogude võimu olukord Musta mere ääres oli väga kõikum-
ja raske, kuna oldi äralõigatud Suur-Venemaast. 1918. a. 24. veeb-
ruaril toimunud Eesti Vabariigi väljakuulutamise ei jäänud tead-
mata ka Kaukaasia eesti asundustes, kus eestlased väitsid, et nüüd-
sest peale olevat kõik eesti asunikud Eesti Vabariigi alamad, kes
midagi ei tahtnud teada nende ümber toimuvatest võimuvahetus-
test ja sõjalistest operatsioonidest. 1918. a. Salme asunduses pee-
tud eesti asunike üldkoosolekul tunnistasid eesti asunikud "endid
kõigist poliitilistest liikumistest mis Venemaal sünnib, erapooletu-
teks . . . välisvaenlase puhul aga minnakse appi (s. t. valitsevale
nõukogude võimule)!"

Nagu sellest resolutsioonist selgub, ei olnud eesti asunikud
enamiselt meelestatud. "Proletariaadi võitluse" parool oli neile
võõras, kuna nad ju ei olnud proletaarid, vaid sitke tööga endile
majandusliku iseseisvuse võitnud keskmikud-talupojad, kes oma
maaomandeid harisid ise ja oma perekonnaliikmete tööjõuga. Tei-
seks olid nad rahvusteadlikud eestlased, kellele oli võõras veneline
mõttetu mässamine ja ligadi-logadi ühiskondliku elu organisat-
sioon.

Eestlaste hoiakut iseloomustavateks näideteks on 1917. a. 21.
ja 22. mail Livonia ja sama aasta augustis Estonia asundustes
toimunud eesti asunduste kongressil vastu võetud resolutsioonid.
Livonia kongressil olid esindatud Kaukaasia, Krimmi ja Samaara
eesti asundused, Estonia kongressil, mis toimus 13. ja 14. aug.
1917. a. aga ainult Musta mere ranniku eesti asundused.

Mõlema kongressi arutelude kesksemaks teemaks oli kultuur-
haridusliku töö korraldamine eesti asundustes. Kongressidel vastu-
võetud otsuste kohta hakati asundustes 1917.—1918. a. korralda-
ma hariduskursusi. Kursuste töökavas oli eesti keele ja kirjanduse
kõrval ka tähtis koht Eesti ajalool, majandusteadustel ja poliitilisel
õpetustel. Viimatistena mainitud aineid luges tuntud asundus-
tegelane (kodumaal tuntud "Setumaa apostli" nime all. J. R.)
Samuel Sommer, kelle loengute peasihiks oli "iseäranis isamaa
ajalooga tutvustamine. . . , mida . . . oli praeguse Eesti (s. t. sellal
omariiklust taotleva, bolševike arvates "kodanliku Eesti" J. R.)
uuestisündimise puhul nii hädasti vaja."

1918. a. juunis kandusid sõjasündmused juba Musta mere äärde, kus vähemlased olid korraldanud oma režiimi sõjaväele toidumoota rekvizitsioonidega ja küüdikohustustega. Vähemlased sattusid konflikti Suur-Venemaa taastamist üritava kindral Denikini võimuga ja sellele sõjalise vastupanu osutamiseks kuulutasid välja mobilisatsiooni. Sel puhul deklareerisid eestlased, et nemad jäävad eemale "ümbritsevast võitlusest". Sellest hoolimata rekvireerisid vähemlased Salme ja Sulevi asundusest 29 hobust ja kordasid rekvizitsiooni hiljem.

Ka vähemlaste režiim taotles suur-veneluse taastamise eesmärgi. Kuna nii Denikinil kui ka vähemlastel olid enam-vähem ühised pürgimused, nõudis Denikin endale ülemvõimu Sotši ringkonna üle. Kokkulepet selles asjas ei saadud. Keiserliku Saksamaa sõjaväelise kokkuvõtte järele 1918. a. novembris läksid N. Venesse vastu suunatud sõjalise interventsiooni juhtimise ülesanded liitlastele — inglastele ja prantslastele — üle. Need sundisid Denikini vähemlastega kokkuleppele ja Sotši piirkond neutraliseeriti.

Menševike suur-veneluse poliitika tulemuseks oli 1919. a. 31. jaan. Sotši armeenia talupoegade mäss. Selle mahasurumise ette-
käändel tungisid Denikini väed Kaukaasiasse ja jõudsid juba Bzõki jõeni Abhaasias, kust ilmselt kavatsesid Lõuna-Kaukaasiasse edasi tungida. Kuid siin astus vahele Inglise missioon ja Denikin pidi edasitungi katkestama. Inglisele tahtsid endale säilitada Kaukaasia õliväljad ja niiviisi ka kontrolli Denikini tegevuse üle. 1919. a. algusest peale oli siis Sotši piirkond ja Salme, Sulevi ja Eesti Rohuaia asundused selles Denikini armee sügavaks tagalaks.

Mustamere kubermangudes taastati tsaariaegne režiim. Talupoegadelt nõuti igasuguste kohustuste täitmist Denikini armee ülalpidamiseks. Karja, hobuste, vilja ja loomasööda massiline rekvireerimine oli tavaline. Likvideeriti 1918. a. sügisel loodud Sulevi vald. Asundustesse paigutati korteritesse ja söögile sõjaväeüksused. Põllusaaduste eest saadav hind oli nii madal, et selle eest polnud võimalik osta mingeid tarbekaupu. 1919. a. kurtsid sulevlased oma kirjas: "Meie kõik oleme olnud kaugel poliitikast ja meie ainsaks sooviks on olnud, et meid jäetaks rahule ja et meile oleks antud võimalus rahulikult oma maalapil töötamiseks, seda enam, et me ka pärast revolutsiooni ei haaranud kellegi maid — ei riigi ega ka mõisnike, vaid jätkasime töötamist isiklikel maatükkidel. Meie mõtlesime, et sellega pääseme kodusõja kõigest koledest. Kuid eksisime rängalt."

1919. a. märtsis kuulutas Denikin välja 15. aastakäigu üldmobilisatsiooni. See kutsus elanikkonnas välja võimsa vastureaktsiooni. 18. märtsil toimus Sotši ümbruskonna talupoegade esindajate

üldkoosolek ja selle otsuse kohaselt otsustasid mobilisatsioonikohustuslikud mitte ilmuda mobilisatsioonipunktidesse. Oli kallas tulle ka veel Denikini kurikuulus käskkiri nr. 500, milles teatati välikohtute organiseerimisest kohtadel ja kästi viivitamatult hukata kõik mobilisatsioonist kõrvalehoidjad. 20. märtsil tehti ka teatavaks, et mobilisatsioonist kõrvalehoidmise puhul rakendatakse külades vastastikust käendust.

Juba mõni päev enne mobilisatsiooni väljakuulutamist, kui levisid kuuldused sellest ja Sotši ringkonna muutmisest Inglise vägede kaitse all olevaks neutraalseks tsooniks, toimus Sotšis salajane koosolek. Otsustati mobilisatsioonist kõrvale hoida, Gagrasse aga Inglise missiooni juurde saata kaks saadikut, et saada teada midagi Sotši ringkonna edasise saatuse kohta. Saadikud N. Ludvik ja J. Leht ei jõudnud aga Inglise missiooni liikmete jutule, kuna pidi hoiduma Denikini vastuluure kätte sattumisest. Denikini võimud lükkasid resoluutselt tagasi kogukondade poolt vastuvõetud neutraliteedi säilitamise otsused. Mobilisatsioonipunkti mitteilmumist ähvardati välikohtu alla andmisega.

Pinevus suurenes. Osa rahvast pooldas relvastatud vastupanu, teine osa kavatses piirduda vaid mobilisatsioonist kõrvalehoidmisega. Tammelagedal 1. aprillil 1919. a. toimunud kutsealuste koosolekul otsustati siiski kokku koguda külas leiduvad relvad.

Otsekohe pärast 1. aprilli koosolekut astuti ühendusse ümberkaudsete asundustega. Arvatavasti veel samal õhtul toimus Sulevis Juhani Ollevi talus suur koosolek, millest võtsid osa Mehhadõri (moldaavlased), Baronovka (venelased), Jermolovka (eestlased ja venelased), Ahštõri (venelased), Sulevi ja Salme esindajad. Sel koosolekul otsustati veelgi hoolsamalt hakata relvi ja laskemoona muretsma. Seati üles ka kandidaadid partisanisalkade komandöride kohtadele.

3. aprillil Salme küla lähedal Neebu mäel toimunud koosolekust võttis osa umbes 50 saadikut 20-nest ümbruskonna külast. Röövimise puhul otsustati vastu hakata, mitte aga anda põhjust veristeks kokkupõrgeteks, saata saadikud ümberkaudsetesse küladesse ja 5. aprillil Monastõri mäele kokku kutsuda kõik mehed, kellel on relvi.

Monastõri mäe koosolekust võttis osa umbes 700 meest. Esindatud olid venelased, eestlased, moldaavlased ja grusiinlased. Üksmeelselt avaldati protesti mobilisatsiooni vastu, karistussalkade ilmumisel aga otsustati relvadega vastu astuda.

Partisanid asusid mägedesse. Kuna nende enamik polnud saanud mingit sõjaväelist väljaõpet, asusid endised rindesõdurid neid välja õpetama. Seati sisse vahiteenistus ja korraldati luuret. Parti-

sanide relvastus oli nõrk, relvad olid erinevat sorti ja vintpüsse oli vähe, samuti laskemoona. Enamikel olid jahipüssid. Kuulipildujaid ja käsigranaate polnud hoopis. Padruneid, kuule ja käsigranaate asuti valmistama kodusel teel.

Kuna Denikini mobilisatsioonikäsk mingeid tulemusi ei andnud, otsustas valgete vägede juhatus tegevusse rakendada karistus-salgad. Avaldati päevakäsk nr. 3, mis käsitles järgmist:

”Käsen kõigil mässulistel veel täna ilmuda oma kodudesse-küla-desse. Kui seda käsku ei täideta, loen vaenlasteks kõik mägedesse põgenenud elanikud.

Kindral Burnevitš.

Teatan rahvale, et võtan tarvitusele rangeimad vahendid rahva-vaenlaste vastu, kui päevakäsk jäetakse tähele panemata.

Karistussalga ülem polkovnik Karatšev.”

Denikini väejuhatuse moodustas partisanide — või nagu neid sel-lal üldiselt nimetati ”roheliste” — liikumise mahasurumiseks kaks ohvitseridest koosnevat karistussalka, kes olid varustatud suur-tükkide ja kuulipildujatega. Esimene salk tegutses Sotši, teine Adleri piirkonnas, kus asetsesid ka eesti asundused. Üheaegselt karistusekspeditsioonidega Sotši lähedal alustati pealetungi Salme-Mehhadõri piirkonnas, kuna ka siin polnud keegi mobilisatsiooni-punkti ilmunud.

Esimene kokkupõrge toimus 7. aprillil. Partisanid löid tagasi ratsastražnikute salga, kellel oli kaotusi, ja löid tagasi ka järgmisel päeval teostatud karistussalga rünnaku, saades taganema löödud valgetelt sõjasaagiks inglise püsse ja laskemoona.

Samal ajal saatis Jermolovskisse jõudnud ohvitseride ratsasalk Salme asundusse ultimaatumi, milles nõuti viivitamatut alistu-mist. Kuid ”rohelistel” lükkasid ultimaatumi tagasi. Deniikinlased püüdsid nüüd külla pääseda sel teel, et ajasid enda ees Jermo-lovskist võetud pantvange. Kuid seegi katse nurjus ja deniikinla-sed sunniti poolelt teelt tagasi pöörduma.

Kuid 9. aprilli varahommikul Jermolovskist Salme külla suun-dunud deniikinlaste salk tabas partisane ootamatult. Partisanide eelpostid olid parajasti ühe asuniku talus hommikueinet söömas, kui värvaval valvelseisev tunnimees äkki märkas lähenevaid de-niikinlasi. Kuuemeheline partisanide eelpost päästis end põgene-misega. Peastaap, mis asetses Neebu mäel, sai deniikinlaste peale-tungist alles siis teada, kui need olid vallutanud juba Rannaküla, Salme merepoolse osa.

Samal ajal püüdis karistussalga teine osa partisanide tiival läbi

murda, kuid see ei õnnestunud neil. Äge lahing puhkes aga partisanide patemal tiival, peastaabi naabruses ja deniikinlased võtsid kogu peastaabi ümbruse tiheda tule alla. Kuid ka see rünnak ebaõnnestus ja karistussalga juht polkovnik langes. Karistussalk pöördus seejärel õhtul tagasi Jermolovskisse.

Sellal, kui lahing käis partisanide peastaabi juures, õiendasid ohvitseridest karistussalga küllajäänud liikmed veriselt arveid asunike kallal. Nagaika ja püssivarda abil püüti elanikke sundida üles andma partisanisalga organiseerijaid ja teed partisanide peastaabi juurde. Asunik M. Tomberg tõmmati jalgupidi üles ja pekseti püssivardaga. G. Krönström ja haigevoodis lamav P. Kisseljev kaotasid peksu tagajärjel mõistuse. Taganevad deniikinlased võtsid nad veel Pilenkovosse kaasa, kus jätkati peksmist.

Järgmine päev möödus rahulikult. Deniikinlased ootasid abi väge ja langenud juhi asemele uut.

9. aprillil saabuski kohale kaks roodu ohvitseri koos patarei ja kuulipilduja-komandodega. Karistussalga juhi kohale asus polkovnik Karatšev. Uus karistussalga ülem ähvardas oma käskkirjas nr. 4, et kui ülestõusnud ei anna välja partisanide juhte ega too ära relvi, siis põletatakse külad maha, varandus konfiskeeritakse ja müüakse oksjonil, kõik tabatud aga lastakse halastamatult maha.

Kuna partisanidelt vastust ei tulnud, hakati juba samal päeval ähvardust täide viima. Deniikinlaste plaan nägi ette partisanide peastaabi vallutamise otserünnakuga läbi Salme ja tiibhaaranguga läbi Baronovka. Jermolovskisse ülesseatud patarei alustas Salme küla ja peastaabi ümbruskonna pommitamist. Suurtüki- ja kuulipildujate tule toetusel õnnestus deniikinlastel partisanid, kelle laskemoon lõppes, Salmest välja tõrjuda ja hilisõhtul ka peastaabi piirkonna vallutada. Partisanid tõmbusid tagasi Mehhadõri külla. Salmesse tunginud karistussalk asus röövima, inimesi peksuma ja talusid põletama. Põletati maha üheksa talu elamud koos kõrvalhoonetega. Saabunud pimedus ja partisanide südi vastupanu vaskul tiival sundisid deniikinlasi kokkuröövitud loomade ja varaga pöörduma tagasi Jermolovskisse.

Karistussalga tegevuse katkestasid Denikini väejuhatuse ja Šotši ümbruskonna partisanide vahel alanud rahuläbirääkimised. Šotšist saadud korraldust täites kutsus karistussalga ülem Karatšev 15. aprillil külade esindajad enda juurde Pilenkovosse. Sellele eelnes päevakäsk nr. 5:

”Teen teatavaks Mustamere ranniku kaitse ülema kindral Burnevitši käskkirja 11. aprillist.

Omalt poolt teen elanikele ettepaneku saata viivitamatult 15. aprillil minu juurde Pilenkovo külasse kell 6 hommikul kaks

saadikut igast mässulisest külast läbirääkimistele, et selgitada mäsusu põhjusi ja ära kuulata nende kaebusi Vabatahtlike Armees vastu.

Kui aga päevakäsk jääb teie poolt tähele panemata, siis pean kahjuks toimima päevakäsk nr. 4 kohaselt ja nimelt: Minu üksus, pidevalt edasi liikudes, hävitab teel kõik ettejuhtuvad elamud, varandused ja külad, nagu ma toiminis eestlaste asunduse Salmega. Teie elu päästmiseks soovitan käsku täita.

Karistussalga ülem polkovnik Karatšev.”

Pilenkovos toimunud läbirääkimistel püüdis polkovnik Karatšev talupoegi lepitada, teatades, et mobilisatsioonikäsk on tühistatud ja et neid enam miski ei ähvardavat. Samas aga nõudis ta vastuhaku juhtide ja relvade väljaandmist. Saadikud sellega ei nõustunud ja läbirääkimised lõppesid tulemusteta.

1919. a. 16. aprilli hommikul algas sõjategevus uuesti. Edasised sündmused sõjaliste operatsioonidega ja võimuvaldajate vaheldumistega tõid asunikele aina uusi kannatusi. Kord oli võimul vene vähemlased, siis ilmusid jälle deniikinlased koos armeenlastega. Need löödi tagasi ja seekordseteks vabastajateks olid rahvusliku Gruusia sõdurid. Kuid inglased nõudsid gruusialaste lahkumist ja moodustasid neutraalse tsooni Denikini võimualuse maa-ala ja Gruusia vägede vahel. Neutraalsesse tsooni jäid ka eestlaste asundused.

Raskes olukorras otsustasid Sotši ja Tuapse ümbruskonna külade elanikud pöörduda Inglise sõjaväelise missiooni poole, kellele esitati nii märgukiri, kui ka kanti ette suusõnaliselt oma soovid. Inglise missiooni esimees kolonel Fine vastas delegaatidele, et tema ei saavat neid millegagi aidata, kuid võttis siiski vastu märgukirja ja lubas selle edasi toimetada. Ta tegi delegaatidele ka teatavaks, et inglased tunnistavad Denikinit ainsaks vene rahvast esindavaks võimuks. Inglased informeerisid Denikini võime delegaatide retkest ja tagasisõidul vangistati need Mihhelripši küla juures. Nende hulgas oli ka kolm eestlast — Oskar Tobias, Nikolai Reisman ja Juhannes Spiegel Eesti Rohuaiast. Delegaadid lasti maha ja laibad visati kuristikku.

Olukord muutus üha väljakannatamatumaks. Eestlased jätsid talud maha ja põgenesid Abhaasiasse Suhhumi lähedale eesti asundustesse. Kodudesse pöörduti tagasi alles sügisel, mil deniikinlaste surve oli lakanud, ”suure ja jagamatu Venemaa” püüdlejal olid nüüd kõik käed tööd ja tegemist täis, kuna ta oli koondanud kõik väed punaarmee vastu ja oli alustanud suurt pealetungi Moskvale.

1920. a. kevadel elasid eesti asundused üle jällegi raskeid päevi. Denikini väed olid löödud ja taganevad kasakate üksused paigutati eesti küladesse toidule ja korteritesse. Eestlastelt võeti, mis võtta oli: viljatagavarad ja loomatoit. Lõpuks ometi oli kasakate ratsaarmee sunnitud lahkuma. 2. mail 1920. a. kapituleerus 60.000 kasakat, kes olid surutud kotti vastu Gruusia piiri, punaarmeele. Eesti asundustesse saabus jälle rahu. Kolmekümneni algul algas põllumajanduse kollektiviseerimine, vabad eesti talupojad muutusid riigimoonakaiks, vähegi varakamad inimesed küüditati ja kadusid vene-kommunistliku terrorirežiimi ohvritena. Eesti koolid suleti. Tühjaksjäänud eestlaste elupaikadesse asusid elama venelased, armeenlased ja teised. Nimeliselt olevat Salme, Sulevi ja Eesti Rohuaia asundused veel praegugi, kuid neisse on jäänud vaid vähesel arvul eestlasi.